

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

Висвітлено основні способи і прийоми перекладу термінологічних одиниць галузі комп'ютерних інформаційних технологій. Визначено граматичні особливості перекладу науково-технічних текстів.

Ключові слова: науково-технічні тексти, терміносистема, лексико-граматичні особливості перекладу.

Определены основные способы и приемы перевода терминологических единиц отрасли компьютерных информационных технологий. Обозначены грамматические особенности перевода научно-технических текстов.

Ключевые слова: научно-технические тексты, терминсистема, лексико-грамматические особенности перевода.

Basic ways and means of terms translation which are referred to the branch of Computer Information Technology have been defined, grammatical peculiarities of translation of scientific and technical texts have been also highlighted.

Key words: scientific and technical texts, terms, lexical and grammatical peculiarities of translation.

Сьогодні переклад науково-технічної літератури є окремою дисципліною, яка поєднує лінгвістику, з одного боку, науку і техніку – з іншого. Тому науково-технічний переклад необхідно розглядати як з лінгвістичних, так і з наукових та технічних позицій.

У зв'язку з розвитком науково-технічного співробітництва України з зарубіжними країнами та поширенням обміну інформацією, вміння перекладати іншомовну літературу науково-технічного характеру набуває особливого значення і є необхідною передумовою адекватного порозуміння між фахівцями різних країн.

Переклад – це вираження того, що вже було сказано в одній мові, засобами іншої мови. Переклад повинен передати засобами іншої мови точний зміст оригіналу, при цьому зберегти його стилістичні особливості. Отже, перекладач є посередником, без якого обмін науково-технічною інформацією був би неможливий.

Проблеми перекладу науково-технічної літератури висвітлювали у своїх працях такі науковці, як В. Карабан, В. Комісаров, І. Носенко, Л.Черноватий та ін. Однак постійний розвиток мови та професійних підмов сучасних галузей науки й техніки диктує сьогодні необхідність розробки нових науково-довідкових матеріалів щодо питань перекладу науково-технічної літератури.

Отже, *актуальність* дослідження зумовлена важливістю здійснення якісного перекладу фахівцями галузі комп'ютерних інформаційних технологій (надалі ІТ-фахівцями) для досягнення ними смислового контакту під час обміну інформацією з іншомовними представниками галузі та відсутності відповідних науково-довідкових матеріалів щодо особливостей науково-технічного перекладу.

Зважаючи на сказане, *метою* статті є визначення лексико-граматичних особливостей перекладу науково-технічних текстів галузі комп'ютерних інформаційних технологій.

Мова науково-технічної літератури є частиною загальнонаціональної мови, розвивається усередині неї і за її правилами. Утім, їй притаманний певний стиль у використанні лексичних і граматичних засобів. Характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність, логічність, точність формулювання, об'єктивність викладу інформаційного матеріалу та насиченість спеціальними термінами, які постійно розвиваються у зв'язку зі стрімким розвитком науки й техніки.

Оскільки англійська й українська мови належать до різних структурних типів (перша – переважно аналітична, де зв'язки між самостійними словами у реченні передаються не зміною закінчень, а за допомогою порядку слів та службових частин мови, друга – флективна, тобто відношення між словами передаються завдяки формам слів), це спричиняє низку труднощів у процесі перекладу фахових текстів.

З-поміж лексичних труднощів перекладу В. Карабан виокремлює такі: багатозначність слів і термінів, особливості вживання загальнонародних слів у науково-технічних текстах, знаходження адекватного відповідника, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі допустимості перекладацьких трансформацій, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, псевдоінтернаціоналізмів [2, с. 12].

Отже, успішність перекладу термінологіки залежить, насамперед, від знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою та знання терміносистеми відповідної галузі рідною мовою. Термін повинен забезпечувати чітку вказівку на конкретні предмети, процеси, явища й однозначно тлумачитися представниками галузі різних країн.

У науково-технічній літературі галузі комп'ютерних інформаційних технологій використовуються всі типи термінів: загальнонаукові (*система – system, інформація – information, елемент – element, програма – program, функція – function*); загальнотехнічні, притаманні всім галузям технічного профілю (*потужність – power, напівпровідник – semiconductor*), вузькогалузеві, які позначають поняття, що відображають специфіку галузі (*інтерфейс – interface, байт – byte, біт – bit, програмне забезпечення – software, неструктурований файл – unstructured file*); терміни, запозичені комп'ютерною термінологією з інших галузей, передусім, споріднених (*мат. алгоритм – algorithm, багатокутник – polygon, крива – curve, мантіса – mantissa, фіз. вібрація – vibration, амплітуда – amplitude*), зустрічаються також і лінгвістичні терміни, які набули специфічних значень у цій галузі (*алфавіт – alphabet, заголовок – heading, лексикон – lexicon*).

Зрозуміло, що в науково-технічних текстах, окрім термінологічної лексики вживається велика кількість слів загальнонародної мови. Утім, деякі з них у процесі функціонування набувають специфічного значення. Наприклад: *робочий стіл* - *desktop*, *перезавантажити (комп'ютер)* – *reload*, *захоплення (зображення)* – *capture*, *зависання (системи)* – *hang, buzz*.

Головним прийомом перекладу терміна є переклад за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент – постійна лексична відповідність, яка точно співпадає зі значенням іншомовного слова. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові відіграють важливе значення при перекладі: *network* (*мережа*), *input* (*ввід*), *output* (*вивід*), *memory capacity* (*ємність пам'яті*), *hard disk* (*жорсткий диск*). Вони слугують опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значень інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Однак, окрім еквівалентної лексики, до складу науково-технічної термінології входить і безеквівалентна (слова, зміст яких не збігається з іншомовними лексичними поняттями) [1, с. 56–59]. Багато термінів, які не мають точного еквіваленту, при перекладі носять описовий характер (*follow-up post* – *повідомлення або стаття (відповідь) в онлайн-овому форумі або дискусії*, *computer to plate* – *система прямого експонування на друкованій формі, технологія СТР*). В іншому випадку при перекладі українською мовою використовуємо не прямий еквівалент певного слова, а його заміник у рідній мові, який більш точно відповідає стилістичним нормам української мови (*word processing* – *оброблення текстів*, а не *оброблення слова*, *word processor* – *текстовий редактор*, а не *процесор слова*).

При перекладі лексичних одиниць у науково-технічному тексті часто використовують прийом смислового розвитку. Сутність прийому полягає в тому, що при перекладі використовується слово чи словосполучення з іншим смисловим відтінком, значення якого є логічним розвитком значення перекладної одиниці. Процес смислового розвитку можна розбити на декілька етапів: сприйняття загального контексту, уточнення значень окремих слів, перевірка на відповідність контексту, побудова логічних ланцюжків, вибір відповідного варіанта, перевірка вибраних слів у загальному контексті. Для передачі одного і того ж змісту засобами іншої мови часто немає значення, якою формою слова буде виражено зміст. Предмет може бути замінений його ознакою, процес – предметом, ознака – предметом і т. д. Тобто прийом смислового розвитку використовують для більш поглибленого смислового тлумачення тієї чи іншої лексичної одиниці або словосполучення. Наприклад:

Vacuum, tubes released a great deal of heat, causing many problems in temperature regulation and climate control. Вакуумні лампи **виробляли** велику кількість тепла, спричиняючи багато проблем у регуляції температури і клімат-контролю.

З – поміж інших способів перекладу термінологічних лексичних одиниць науково-технічних текстів виокремимо такі:

транслітерація – спосіб передачі слів і букв однієї мови буквами іншої мови без врахування особливостей вимови (*Java language* – мова програмування **Ява**, *Braille keyboard* – клавіатура **Брайля**);

транскрипція – спосіб передачі слів і звуків однієї мови системою спеціальних умовних знаків іншої мови, тобто так, як вони звучать мовою оригіналу: *design* – *дизайн*, *blog* – *блог*, *website* – *вебсайт*, *display* – *дисплей*;

калькування – відтворення комбінаторного складу слова, тобто дослівний переклад частин з наступним складанням цих частин, яке можна здійснювати у тому випадку, коли воно не порушує правил вживання і сполучуваності слів в українській мові: *заливка* – *flooding*, *буферизація* – *buffering*, *закладка* – *bookmark*, *Новий Південний Уельс* – *New South Wales*.

Важливу роль в адекватному розумінні термінів має посилення на контекст та конкретизація термінологічного значення – *program flow* – *процес виконання програми*, *clock speed* – *тактова частота* тощо.

Певні труднощі викликає переклад інтернаціональної лексики, яка широко використовується в науково-технічній літературі як в українській, так і в англійській мовах. Багато інтернаціональних слів виступають у ролі «псевдодрузів перекладача», оскільки вони близькі за формою до українських слів, але мають різні значення. Наприклад: *accurate* – точний (не акуратний), *artist* – художник (не артист), *clay* – глина (не клей), *conductor* – провідник (рідко кондуктор), *data* – дані, інформація (не дата), *figure* – цифра (рідко фігура), *prospect* – перспектива (не проспект), *replica* – точна копія (не репліка), *resolution* – роздільна здатність (не резолюція), *simulation* – імітація, моделювання (не симуляція), *speculation* – роздуми (рідко спекуляція).

Переклад інтернаціональних слів ускладнюється тим, що в сполученні з іншим словом вони набувають в науково-технічній літературі певну специфіку. Наприклад: *revolutionary changes in the computer architecture* – **значні** (не революційні) зміни архітектури комп'ютера.

Поява нових технологічних пристроїв професійної діяльності ІТ-фахівців зумовлює виникнення нових виробничих процесів, а відповідно й функціонування великої кількості неологізмів у науково-технічній терміносистемі для позначення цих пристроїв, процесів та явищ. Для правильного перекладу неологізму необхідно проаналізувати структуру слова або словосполучення. Велика кількість неологізмів галузі з'являється як результат переосмислення у мові значень. Наприклад, у загальнонародній мові англійське слово *hardware* означає *залізни вироби, залізо*. У науково-технічній літературі – це вузькогалузевий термін ІТ-фахівців, що означає – *апаратне забезпечення комп'ютера, апаратура, обладнання, залізо (проф. жаргон)*.

Щодо граматичних особливостей перекладу науково-технічної літератури, мова йде не про відмінності у складі синтаксичних конструкцій чи морфологічних форм, а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів. В англійській мові зв'язки слів у реченні розкривають і службові слова: артикли, прийменники, сполучники, займенники, числівники, допоміжні та модальні дієслова, а також граматичні закінчення.

Одна з основних граматичних особливостей науково-технічних текстів – використання великої кількості складнопідрядних і складносурядних речень для вираження логічних зв'язків між об'єктами, фактами, діями.

Характерною рисою англійських науково-технічних фахових текстів є значно частіше, ніж в українській мові, використання форм пасивного стану, безособових форм дієслів, дієприкметникових зворотів, специфічних синтаксичних конструкцій.

Пасивні конструкції в англійській мові вживаються більш часто ніж в українській. Це пов'язано з характером граматичної системи англійської мови і, передусім, відсутністю в ній відмінків. Присудок у пасивному стані може перекладатися різними способами.

- 1) Формою дієслова на *-ся (-сь)* у відповідному часі:

Information is entered into the database via fields. Інформація вводиться у базу даних через поля.

- 2) Сполученням дієслова *бути* з дієслівними формами на *-но, -то* в безособових реченнях:

COBOL was developed in 1957. COBOL було розроблено у 1957 році.

- 3) Сполученням дієслова *бути* з дієприкметником пасивного стану в минулому часі:

Macs were designed with one clear aim: to facilitate interaction with the computer. Комп'ютери Макінтош були розроблені з чіткою метою: полегшити взаємодію з комп'ютером.

- 4) Дієсловом в активному стані в неозначено-особових реченнях:

This technology is being improved. Цю технологію вдосконалюють.

- 5) Пасивний зворот із формальним підметом *it* перекладається неозначено-особовим реченням і супроводжується сполучником *that*, який перекладається *що*:

It has been predicted that that about one third of all work could eventually be performed outside the workplace.

Прогнозують, що приблизно одна третя всієї роботи вирішиться буде виконуватися за межами робочого місця.

При перекладі речення з англійської мови на українську його структура може залишатися незмінною або ж повністю чи частково змінюється. У реченні (*We live in a digital age – Ми живемо у цифровий вік*) кожне слово перекладається послідовно, і граматична структура англійського речення залишається аналогічною і в українському.

Будь-яка зміна порядку слів у реченні вважається зміною граматичної структури речення. Дуже часто замість пасивного стану при перекладі українською мовою вживається активний:

Private networks can be attacked by intruders who attempt to obtain information such as Social Security numbers, bank accounts or research and business reports. Зловмисники можуть атакувати приватні мережі з метою отримання інформації про банківські рахунки, результати наукових досліджень, номери соціального страхування, бізнесові звіти.

Деякі англійські форми і конструкції відсутні в українській мові: модальні слова, перфектний інфінітив, герундій, артикли, форми продовженого часу, формальний підмет *it*, тому при перекладі українською мовою вживаються заміни членів речення або словосполучень.

It is important not to confuse programming languages with markup languages. Важливо розрізняти мови програмування і мови розмітки.

If you need to make a presentation I suggest using a PowerPoint. Якщо вам потрібно зробити презентацію, я пропоную використати PowerPoint.

Для досягнення адекватного перекладу, досить часто використовують прийом членування речення, коли необхідно перетворити одне речення в кілька або замінити просте речення складним.

Scientists believe nanorobots will be injected into the body's bloodstream to treat disease. Учені вважають, що для лікування хвороб у кров людей будуть вводити нанороботи.

Досить поширеним прийомом при перекладі науково-технічної літератури є об'єднання двох простих речень в одне складне. При цьому важливо, щоб зберігався зміст думки носія мови.

However, unpredictable problems are generally unveiled by simulation. They can be discovered only by experimental tests. Утім, проблеми, які неможливо було передбачити, зазвичай розв'язуються методом імітації, лише у процесі експериментальних тестів.

Типовий для науково-публіцистичних статей прийом цілісного перетворення тексту – внутрішньої форми як окремого звороту мови, так і всього речення. Наприклад: *Modern word processors also have publishing capabilities, meaning the line separating such programs from DTP software is becoming less clear.* Сучасні текстові редактори мають особливості, характерні для видавничих програм, а отже, вони мало чим відрізняються від використовуваних у настільному видавництві.

У результаті проведеного дослідження окреслено основні способи і прийоми перекладу термінологічних одиниць галузі комп'ютерних інформаційних технологій, визначено граматичні особливості перекладу науково-технічних текстів. Зроблено висновок, що мова науково-технічної літератури постійно розвивається паралельно з розвитком різних галузей науки й техніки, а тому і проблема перекладу науково-технічних текстів залишається актуальною сьогодні.

Результати дослідження можуть бути використані під час проведення занять з дисципліни «Науково-технічний переклад в ІТ», а також студентами та ІТ-фахівцями у процесі перекладу науково-технічної літератури.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні особливостей основних видів письмового перекладу науково-технічних текстів.

Список літератури

1. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. / Е.М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга. 2002. – 564 с.

3. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад / А. Я. Коваленко. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 2001. – 284 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для инстит. и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Носенко И. А. Пособие по переводу научно-технической литературы с английского языка на русский / И. А. Носенко. – М. : Высшая школа, 1974. – 152 с.
6. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. – [вид. 2]. – К. : СофтПрес, 2006. – 824 с.
7. Черноватий Л. М. Переклад англомовної технічної літератури / Черноватий Л. М., Карабан В. І., Омелянчук О. О. : навч. посіб. ; за ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 296 с.
8. Esteras S. R. Infotech: English for Computer Users: Student's Book / Santiago Remacha Esteras. – 4-th Edition. – Cambridge: University Press, 2008. – 160 p.

УДК 81'25 =112.2

Шум О.В. (Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СУРЖИКУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі німецькомовних перекладів А.-Г.Горбач)

Розглядаються особливості відтворення при перекладі суржика. Аналізуються способи передачі німецькою мовою ненормованих мовних одиниць. Об'єктом дослідження стали німецькомовні переклади творів В. Діброви «Як ми продавали Сталіна» та О. Ірванця «Наш вожатий Фреді Крюгер», здійснені А.-Г. Горбач.

Ключові слова: діалект, ідіостиль, художній текст, теорія перекладу, суржик.

Рассматриваются особенности воспроизведения при переводе суржика. Анализируются способы передачи ненормированных языковых единиц на немецком языке. Объектом исследования стали произведения В. Дибровы «Как мы продавали Сталина» и А. Ирванца «Наш вожатый Фредди Крюгер» и их переводы на немецкий язык осуществленные А.-Г. Горбач.

Ключевые слова: диалект, идиостиль, художественный текст, теория перевода, суржик.

The article describes different methods in the translation of mixed Russian-Ukrainian dialect. The present research is devoted to the analysis of the translation of the features and models of of unstandardized units of language. Target of the research are "How did we sell Stalin" by V. Dibrova and "Our Young Pioneer leader Freddy Krueger" by A. Ivanets and its translations into German made by A.-H. Horbach.

Key words: dialect, idiostyle, literary text, theory of translation, mixed Russian-Ukrainian dialect.

Наразі значний інтерес науковців спрямований на дослідження соціолінгвістичної терміносистеми. Цим питанням займаються як українські (Ю. Жлуктенко, Г. Іжакевич, В. Німчук, В. Русанівський, О. Селіванова, Л. Ставицька [8], О. Чередниченко та ін.), так і закордонні (Р. Белл, У. Вайнрайх, М. Вахтін, Ч. Фергюсон, О. Швейцер та ін.) лінгвісти.

Переклад нестандартного мовлення в художній літературі вже тривалий час перебуває у центрі уваги дослідників. Відтворенням соціально та регіонально маркованих елементів цікавилися С. Влахов, В. Комісаров, О. Медвідь, Я. Рецкер, А. Федоров, С. Флорін та ін. Т. Некряч та В. Матюша висвітлюють питання труднощів передачі діалектичних елементів на прикладі драматичних творів. Однак, жодні дослідження досі ще не були спрямовані на розробку перекладацьких стратегій [10].

Актуальність статті визначається наявністю незначної кількості розвідок з даного питання, особливо стосовно розгляду суржика як риси авторського ідіостилу та способів його передачі іншими мовами, а також визначення рис стилю перекладача залежно від обраних стратегій перекладу.

Зазначимо, що суржик – це елементи двох або кількох мов, що об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови [13, с. 1327]. Первісно термін «суржик» вживався переважно щодо українсько-російського суржика. Переважно це побутове мовлення, в якому об'єднано лексичні та граматичні елементи різних мов без дотримання норм літературної мови.

Таке явище, як суржик, людство почало осмислювати ще в стародавні часи. Так, уже у Святому Писанні зустрічаємо ідею про те, що люди, первісно єдині, з єдиною мовою, поділились на окремі групи (племена), кожна з яких мала власну мову, говірку загальнолюдської мови. Ці новоутворені мови почали змішуватись між собою і призвели до змішання мов і появи сучасних літературних мов, насправді сумішей (суржиків) різних мов різних стародавніх племен і народів. Тобто вже тоді було запропоновано ідею про те, щоб розглядати єдину загальнолюдську мову, якою користується людство, як суржик (суміш) окремих мов [10].

На думку мовознавців, усі сучасні літературні мови є сумішшю тих чи інших стародавніх мов, оскільки включають певні елементи лексики і граматики цих мов. Тобто сучасні літературні мови – це колишні суржики. Будь-яку літературну мову можна розглядати як певний стандарт, введений суспільством у власних інтересах, зокрема для спрощення і стандартизації господарського життя. Відомо, що стандарти – річ минуша, тому рано